

ZMĚNY VE SPOTŘEBĚ POTRAVIN V DOMÁCNOSTECH ZEMĚDĚLCŮ

Dana Žídková

Katedra zemědělské ekonomiky, PEF, Česká zemědělská univerzita, 165 21 Praha 6 - Suchbát

Anotace:

Příspěvek informuje o změnách, které nastaly ve spotřebě potravin v domácnostech zemědělců po roce 1989. Využívá informace statistiky rodinných účtů. U sledovaných potravin hodnotí úroveň spotřeby, úroveň cen a příjmové pružnosti poptávky. Strukturální změny ve spotřebě jsou značné. Celková poptávka se stala pružnější, takže lze očekávat při růstu příjmů zemědělských domácností zvyšování spotřeby.

Summary:

The contribution informs about changes, which set in foodstuff consumption in agricultural households after 1989. It uses the statistical information of family budgets. At the monitored foodstuffs, the contribution appraises the level of consumption, the level of prices and the income elasticity demand. Structural changes in the consumption are considerable. Total demand got more elastic, so it is to expected an consumption increase by the growth of incomes in agricultural households

Klíčová slova:

spotřeba, poptávka, zemědělská domácnost, pružnost poptávky,

Keywords:

consumption, demand, agricultural household, demand elasticity,

Snížení objemu zemědělské výroby a výrazné zhoršení důchodové situace zemědělských podniků se odrazilo v nízké úrovni příjmů zemědělců. Průměrná mzda pracovníků v zemědělské prvovýrobě dosáhla v roce 1994 celkem 5858 Kč a její relace k průměrné mzdě v národním hospodářství se snížila na 84.9 %. V souvislosti s vývojem inflace klesla kupní síla příjmů a nastaly změny ve struktuře výdajů domácností zemědělců. V roce 1994 výdaje na potraviny představovaly 25,5 % z celkových výdajů, což je nejvýznamnější podíl.

V tomto příspěvku jsou hodnoceny změny, které nastaly ve spotřebě potravin u zemědělských domácností v období 1989-1993 a naznačeny tendence, které lze očekávat v blízkém období. K analýze spotřeby potravin jsou využity údaje o domácnostech zemědělců ze statistiky rodinných účtů. Protože v průběhu sledovaného období došlo k několika úpravám metodiky šetření rodinných účtů, jsou do sledování zařazeny pouze základní druhy potravin vyskytující se v rodinných účtech po celé období s nezměněným obsahem. Nejdříve byly sledovány změny spotřeby vybraných potravin a analyzován vztah mezi změnou spotřeby a změnou ceny. Výsledky jsou obsaženy v tab. č. 1. Domácnosti zemědělců snížily spotřebu u 22 druhů, tj. asi u dvou třetin sledovaných druhů potravin. Tím přispěly k celkovému snížení poptávky po potravinách na trhu. Snížení spotřeby bylo vyvoláno růstem cen, index růstu cen je u většiny potravin vyšší než růst čistých peněžních příjmů, které jsou základem pro nákup potravin na trhu. Ve skupině 1. a 2. je možno považovat nastalé změny vcelku za pozitivní - s výjimkou čerstvého ovoce, školních a závodních jídel. Kromě chleba a cukru, které považujeme za základní potraviny, jsou zde zastoupeny potraviny spíše zbytného charakteru, které nelze nahradit vlastní výrobou - pivo, víno, čokoláda, nealko-nápoje ale i takové, u nichž bylo možné zajistit požadovanou úroveň spotřeby samozásobením - hlavně čerstvé ovoce, částečně uzenářské výrobky, sirupy, ostatní masa. V dalších třech skupinách nastalo velké až výrazné snížení spotřeby. Jsou zde zastoupeny převážně potraviny živočišného původu. Vývoj a současnou úroveň spotřeby hovězího masa, ryb, mléka, sýrů, másla nelze považovat za žádoucí. V těchto případech pokles spotřeby souvisí s nedostatečnou zásobeností trhu a s vysokým růstem ceny. Oba důvody vedly ke snížení nákupu těchto potravin do domácností zemědělců a částečně k náhradě jinými potravinami - např. u másla nastala náhrada rostlinnými tuky a oleji, ale také sádlem. U pečiva, vepřového masa, drůbeže, konzumního mléka a masných konzerv jde o náhradu vlastní vyrobenou produkcí.

Zvýšení spotřeby nastalo přibližně u jedné třetiny sledovaných potravin. Nastalo současně při růstu cen, ale zvýšení cen bylo v průměru celkově nižší než u potravin 1.- 5. skupiny v tab. č. 1. Zvýšila se spotřeba hlavně potravin rostlinného původu. Zvláště pozitivní je zvýšení spotřeby čerstvé zeleniny, jižního ovoce, rostlinných tuků a olejů a luštěnin. To souvisí se zvýšenou nabídkou na trhu a s poměrně příznivým indexem růstu ceny. Patří sem i základní potraviny jako maso vepřové, drůbež, vejce a brambory - měly tradičně v domácnostech zemědělců vysokou úroveň spotřeby. Pozici posilují, protože nahrazují příliš drahé nebo nedostatečné druhy.

Jak ukazují údaje tab. č. 2., spotřeba nakupovaných potravin je doplňována ve stále větší míře potravinami z vlastní výroby - samozásobením. Zemědělci si na jedné straně tímto vylepšují svou spotřebu, na druhé straně ale tato produkce neprochází trhem a snižuje poptávku. Současně je třeba vidět, že se tím ve struktuře spotřeby zemědělských domácností

významně posiluje orientace na produkty živočišného původu (vepřové maso, vejce, sádlo, výrobky z vepřového masa), což z hlediska zdravotního ani ekonomického nemůže být považováno za jednoznačně pozitivní. V neposlední řadě výroba pro vlastní spotřebu odčerpává zemědělcům volný čas, který by mohli využít pro aktivní odpočinek, kulturu a další vzdělávání.

Druhá část příspěvku informuje o změnách v příjmových pružnostech potravin spotřebovávaných domácnostmi zemědělců. K výpočtu pružností jsou využity údaje rodinných účtů o spotřebě potravin v různých příjmových skupinách. Závislost spotřeby dané potraviny na příjmu je vyjádřena lineární funkcí, příjmová pružnost pro zemědělskou domácnost s průměrným příjmem je vypočtena podle vzorce:

$$E_{Pi} = b_i * P_{prum} : S_{prum,i} ,$$

kde

b_i regresní koeficient lineární závislosti spotřeby i -tého výrobku

P_{prum} průměrný příjem souboru domácností zemědělců

$S_{prum,i}$ průměrná spotřeba i -tého výrobku při průměrném příjmu

Poptávková pružnost potravin je obecně nízká, pohybuje se v intervalu hodnot 0-1, čím více se blíží 1, tím je reakce spotřebitele při růstu příjmu větší, nebo-li porostou-li příjmy zemědělských domácností v souvislosti se stabilizací ekonomických výsledků zemědělských podniků, je třeba u potravin s vyšší pružností očekávat významnější nárůst poptávky. Výsledky šetření pružností jsou uvedeny v tabulce č. 3.

Oproti stavu v roce 1989 se změnilo postavení většiny druhů potravin. Hlavní změny nastaly ve 2. a 3. skupině. Většina potravin ze skupiny maso a masné výrobky se přesunula ze 2. skupiny do 3. skupiny. Hovězí maso je potravinou s nejvyšší pružností. Vysoce pružnou reakci vykazují nejen potraviny považované za obecně luxusní nebo zbytné (pivo, nealkoholické nápoje, lihoviny, ostatní masa), ale také základní potraviny jako cukr, vejce, vepřové maso a brambory. Celkově převažuje přesun do skupin s vyšší příjmovou pružností, což znamená, že celková poptávka po potravinách se v domácnostech zemědělců stala pružnější. U potravin s vyšší pružností zahrnutých ve 3. a 4. skupině lze v budoucím období očekávat růst poptávky ze strany zemědělských domácností a to přesto, že u většiny těchto potravin nastalo v předchozím období zvýšení celkové spotřeby. Tuto rostoucí poptávku by bylo možné uspokojit z domácí zemědělské produkce. Nebude-li tato možnost využita, lze očekávat růst vlivu zahraničního obchodu.

Existující problémy ve spotřebě je třeba poznávat, nehodnotit jen výdaje za potraviny, ale sledovat spotřebu v naturálním vyjádření, porovnávat se záměry výživové politiky a následně přijímat konkrétní opatření ke zlepšení úrovně spotřeby.

Tabulka č. 1

Snížení a zvýšení spotřeby potravin

<u>1.skupina</u> - snížení do 10 %	ind.sp.	ind.ceny	<u>1.skupina</u> - zvýšení do 10 %	ind.sp.	ind.ceny
ost. výrobky z obil.	0.90	1.78	maso vepřové	1.01	1.3
školní jídelny	0.94	2.13	drůbež	1.04	1.52
uzenářské výrobky	0.92	1.63	tuky celkem	1.07	1.54
chleba	0.96	3.03	vejce	1.06	1.57
cukr	0.96	2.28	pšeničná mouka	1.05	2.19
sirupy a koncentráty	0.94	1.82	rýže	1.00	1.83
<u>2.skupina</u> - snížení do 20 %			čerstvá zelenina	1.09	1.73
ost. maso a vnitřnosti	0.84	2.26	<u>2.skupina</u> - zvýšení 10 - 20 %		
čerstvé ovoce	0.88	1.62	brambory	1.14	2.53
čokoláda	0.85	1.41	<u>3.skupina</u> - zvýšení 20 - 30 %		
nealko-nápoje	0.84	2.08	rostlinné tuky	1.21	1.64
pivo	0.84	1.95	jižní ovoce	1.21	1.68
víno	0.84	1.32	sádlo, slanina	1.24	1.45
lihoviny	0.84	1.43	<u>4.skupina</u> - zvýšení nad 30 %		
závodní jídelny	0.85	1.92	luštěniny	1.53	2.62
restaurace	0.89	1.62			
<u>3.skupina</u> - snížení do 30%					
ryby a výrobky	0.79	2.41			
sýry	0.76	3.04			
pečivo	0.75	1.64			
<u>4.skupina</u> - snížení do 40 %					
maso hovězí	0.60	1.94			
mléko konzumní	0.68	3.37			
<u>5.skupina</u> - snížení vyšší					
masné konzervy	0.58	2.24			
máslo	0.58	2.01			

Tabulka č. 2.

Naturální osobní spotřeba zemědělských domácností

Potravina	1989	1993	index
vepřové maso	10.31	12.86	1.25
ostatní masa a m. konz.	10.30	11.93	1.26
drůbež	4.69	5.40	1.15
vepřové sádlo, slanina	4.52	4.67	1.03
vejce	186	186	1.00
mléko	1.95	11.86	6.09
brambory	24.93	36.16	1.23
čerstvá zelenina	14.40	21.55	1.49
čerstvé ovoce	23.15	24.58	1.06
víno réвовé	1.39	1.34	0.96
lihoviny	0.36	0.28	0.77

Roztřídění souboru potravin podle příjmové pružnosti

Rok 1989	Rok 1993
1. skupina - pružnost 0,00 - 0,29	
1. luštěniny	1. luštěniny 2. masné konzervy 3. pšeničné pečivo
2. skupina - pružnost 0,30 - 0,60	
1. cukr 2. pečivo 3. máslo 4. jižní ovoce 5. vejce 6. sýry 7. ost. maso a vnitřn. 8. maso vepřové 9. ryby a rybí výrobky 10. uzenářské výrobky 11. tuky celkem 12. konzumní mléko	1. mléko konzumní 2. sýry 3. chleba 4. máslo 5. ost. výrobky z ob. 6. rýže 7. tuky celkem
3. skupina - pružnost 0,60 - 0,90	
1. čerstvé ovoce 2. rýže 3. pšeničná mouka 4. masné konzervy 5. chleba 6. maso hovězí 7. čokoláda 8. čerstvá zelenina 9. rostlinné tuky 10. drůbež 11. brambory 12. ost. výrobky z obil.	1. maso vepřové 2. rostlinné tuky 3. uzenářské výrobky 4. jižní ovoce 5. víno 6. vejce 7. lihoviny 8. pšeničná mouka 9. sádlo a slanina 10. ryby a rybí výrobky 11. brambory 12. čokoláda 13. cukr 14. čerstvé ovoce m.p. 15. drůbež 16. nealko-nápoje
4. skupina - pružnost 0,90 a více	
1. sádlo a slanina 2. nealko-nápoje 3. víno 4. pivo 5. lihoviny	1. čerstvá zelenina 2. pivo 3. ost. maso a vnitřn. 4. hovězí maso

Literatura:

Tvrdoň, J. Ekonometrie, skriptum, VŠZ, 1981

Zpráva o stavu českého zemědělství 1994, MZ ČR, 1994

